

NEPŘEHLÍŽEJME ČÍNSKÉ VIZE ANI ZKUŠENOSTI

Pavel Sirůček*

Wei, X.: Ekonomická a politická transformace Číny: nové rozbor

Praha: Filosofia 2017. 192 s. ISBN 978-80-7007-485-5.

Čína a její hospodářsko-politický vývoj i globální ambice bývají v současnosti skloňovány často a v různých souvislostech. Jde o téma aktuální, nosné, ale i módní, takže vychází mnoho textů o Číně od autorů evropských a amerických. V případě představované knihy se však nejedná o obvyklý pohled zvenčí, nýbrž o fundovaný a zasvěcený výklad autorky, profesorky Wei Xiaoping, vědecké pracovnice Ústavu filozofie Akademie společenských věd ČLR v Pekingu, která dobře zná čínskou problematiku zevnitř. České vydání knihy lze uvítat, neboť jak připomíná text na přebalu: „*Můžeme s ní souhlasit, nebo nikoli, ale důležité je znát také názory čínských autorek a autorů.*“ Alespoň trochu tak může být zvýšena povědomost nejenom o čínských reáliích, ale i o čínské politice, úspěších, problémech etc. a v neposlední řadě i o ekonomické vědě a dalším výzkumu, která je u nás mnohdy téměř nulová. A to i přesto, že nejde o úvahy úplně nejčerstvější – první verze obsažených studií vznikaly v období let 2000–2010. Úvodem ještě dodejme, že jde o četbu spíše pro milovníky pandy nežli dalajlámy.

Wei se nebojí kategorií jako kapitalismus, socialismus nebo výrobní vztahy a explicitně se hlásí k marxistické teorii a metodologii, včetně historického materialismu. Uvedené se snaží tvořivě rozvíjet a aplikovat nejenom na čínské hospodářské reformy. V textu se objevují též stranické fráze a plakátová hesla, nicméně v míře obvykle ještě únosné (např. ve srovnání s jalovými materiály, hemžícími se bombastickými slogany ohledně současné hysterie 4.0). Obsah je zde obvykle přítomen a autorka mnohde nezastírá ani problémy čínské ekonomické a politické transformace. Neustále je však nutné mít na paměti četná čínská specifika a nikdy nelze nezapomínat na to, že – a to i ohledně marxismu a socialismu – je Čína zkrátka svá a jiná. Je nutné střízlivě mírnit občas až nemístné nadšení např. části levice ohledně čínských úspěchů, experimentů, resp. socialismu s čínskými prvky či nové éry, zmiňované na 19. sjezdu KS Číny. Samozřejmě nikoli všechno je do nečínského historického, kulturního aj. prostředí přenositelné, což se týká i zkušeností, vizí či inspirací. To ovšem samozřejmě neznamená, že nejsou důležité

* **Pavel Sirůček** (pavel.sirucek@vse.cz), Vysoká škola ekonomická v Praze, Fakulta podnikohospodářská.

a není nutné je studovat a kriticky se nad nimi zamýšlet. V současnosti právě naopak. A to i z pohledu politického ekonoma a politické ekonomie.

Hlavní oblasti zájmu knihy jsou výrazné transformace, které ve sféře hospodářské a částečně i politické probíhají v Číně v posledních dekadách. Neovlivňují přitom pouze čínské prostředí, nýbrž mění i globální rozložení sil. Text analyzuje filozofické základy transformace a jimi otevírá rozbor ve společenských vědách. Knihu tvoří série odborných analýz o reformách a proměnách Číny upravených do sourodějšího celku. Podle samotné autorky statě „*vyznačují obecnou stopu dějinné transformace Číny a jejího praktikování marxistické teorie, jež se vine celou druhou polovinou 20. století od prvního historického přelomu (počínaje rokem 1949) až po druhý historický přelom (počínaje rokem 1978)*“ (s. 9). Přelom první měl změnit „*zpola feudální, zpola koloniální a teprve se rodící kapitalistickou společnost na jistou formu socialismu*“ (dtto). Během přelomu druhého pak zavedení tržní ekonomiky a vznik vícerých forem vlastnictví vynášejí na povrch problémy vlastní spíše kapitalismu. Z pohledu vnitřní podstaty Wei druhý dějinný přelom považuje „*za období, jež se vyrovnávalo s problémy socialistické ekonomiky zcela nového typu*“ (tamtéž). Při náhledu z jeho vnější podstaty tento považuje „*za něco, co bylo vyvoláno ekonomickou globalizací*“ (dtto). K čemuž předmluva dodává: „*Ať se na to díváme odkudkoli, trendy ekonomické globalizace vytvořily prostor pro dialog o teorii společnosti z různých hledisek. Mohli bychom to nazvat globalizací poznání.*“ (s. 9) Připomeňme, že právě Čína v posledních letech vystupuje jako klíčový stoupenec a ideolog globalizace, kterou vyzdvihuje coby „*nezvratný historický trend*“ (např. na 47. zasedání Světového ekonomického fóra v lednu 2017 či v listopadu 2017 na summitu zemí Rady pro ekonomickou spolupráci Asie a Tichomoří (APEC)).

Publikace sestává z telegrafické předmluvy, osmi dále členěných kapitol, seznamu literatury, souhrnu, ediční poznámky (i s připomenutím, že jméno autorky Wei Xiaoping se čte Wej Siao-phing) a jmenného rejstříku. Prvním tematickým okruhem je analýza fenoménu dějinného přerodu Číny, uskutečněná „*Marxovým jazykem*“, koncipovaná kapitolami 1. až 5. Rozebírají zásadní procesy a klíčové problémy čínské reformy, včetně způsobů a forem, ale i podmínek hospodářských proměn. Kapitola 1. s názvem *Zásadní procesy a klíčové problémy čínské socialistické reformy* startuje návrtem historického pozadí čínské socialistické reformy. Dále rekapituluje klíčové problémy tradičního socialistického modelu, představuje zásadní proces čínské reformy, objasňuje důvody dějinného přechodu, nové problémy (jimž čelí reforma i způsoby jejich řešení) a vyhlídky čínské dějinného přechodu. Optimistické vyhlídky čínské socialistické reformy do budoucnosti přitom studie váže na to, jak si Čína poradí s novými problémy a jak bude pokračovat politická reforma.

Zopakujme, že socialistická hospodářská reforma Číny „*a otevírání její ekonomiky započaly v roce 1978*“ (s. 11). Hlavní charakteristikou reformy „*je snaha skloubit trh a odměňování podle zásluh s centrálním plánováním*“ (tamtéž). Wei hned na začátku řeší otázku, proč socialistické systémy potřebují reformu „*takřka vzápětí po svém zrodu*“ (dtto). Odpověď spojuje s tím, že oproti kapitalismu zde probíhal hospodářský vývoj nepoměrně pomalejším tempem. K urychlení hospodářského vývoje tak byly činěny

různé pokusy s využíváním pobídek peněz a trhu. Jenže socialistický systém v kombinaci s trhem se už ocitá mimo socialistický model popisovaný Marxem a Engelsem. Což se stává předmětem mnoha debat na Západě i v Číně. Na přelomu 80. a 90. let se země střední a východní Evropy měly socialismu zřeknout úplně, tudíž „*dějinný pohyb*“ ve smyslu „*sladování socialismu s trhem*“ má být dnes praktikován především právě v Číně. Série změn a reforem přitom zrodily též četné problémy typu vzniku třídních rozdílů nebo snížení objemu majetku ve veřejném vlastnictví a s tím souvisejícího posílení pocitu odcizení. Na což je nutné reagovat.

Jak reformovat politický systém Číny a sladit ho se zreformovaným hospodářstvím? je název kapitoly 2. Prvotní idejí reformy politické má být vyřešení problému (ne)funkčnosti ve smyslu zlepšení efektivity. Formulován je základní problém, před kterým stojí politická reforma vynucená reformou hospodářskou, a naznačen způsob jeho řešení. Ekonomické reformy ovlivnily výrobní vztahy, tyto změněné vztahy vyvolaly příjmové rozdíly a vznik rozdílných společenských vrstev a vynutily si také proměnu modelu sociálního zabezpečení. „*Tradiční zabezpečení spjaté s půdou bylo nahrazeno jinými systémy sociálního zabezpečení*“ (s. 47). Politickou reformu je přitom nutné sladit nejenom s vnitrostátním zreformovaným hospodářstvím a sociálními podmínkami, ale tato politická reforma Číny se též „*musí přizpůsobit požadavkům globální vesnice*“ (s. 52). Wei zde socialistickou hospodářskou reformu Číny rozděluje do dvou etap. První zahrnuje období let 1978–1992, kdy jejím hlavní rysem bylo „*zavedení smluvní odpovědnosti*“ (s. 42). Druhá má trvat od roku 1992 do současnosti, s hlavními charakteristikami v podobě „*zavedení tržního systému a regulace produktivity v podnicích prostřednictvím informací získaných z trhu*“ (tamtéž).

Wei Xiaoping byla v říjnu 2017 hostem AV ČR, kde upřesňovala myšlenky ohledně vývoje i směřování Číny. V ekonomické transformaci pak podrobněji rozlišila tři etapy. První začíná na čínském venkově v roce 1978 předáním státní půdy rolníkům. Venkov se proměňuje, mnoho rolníků přechází do měst. V 80. letech se otevírají možnosti pro zahraniční investice v ČLR prostřednictvím společných podniků čínských a zahraničních. V roce 1990 je otevřena burza. Druhou etapu ekonomické transformace datuje do let 1992–2001, kdy se syntéza plánování a trhu, včetně fungování vlastnictví veřejného a soukromého, promítají do růstu životní úrovně, především na venkově. Za cca 40 let se v ČLR podařilo vyvést z chudoby téměř miliardu lidí, což je v historii bezprecedentní. Třetí etapa má ještě probíhat. Roku 2001 Čína vstupuje do Světové obchodní organizace (WTO). Její hospodářství se rozrůstá a ČLR si ponechává svůj speciální ekonomický model a nepřizpůsobuje se kapitalistickému Západu. Přitom čile obchoduje a podniká v globálních dimenzích. Ohromné hospodářské přeměny samozřejmě ovlivňují i sociální, politickou či hodnotovou strukturu čínské společnosti. Při hodnocení transformace je nezbytné přihlížet také k počtu obyvatel, životnímu stylu a kultuře, či např. i k teritoriálnímu rozložení. Jádrem reforem se staly kombinace plánování a trhu, veřejného a soukromého vlastnictví s dominancí veřejného, nikoli však nutně státního sektoru. V transformačních procesech jsou přitom prostřednictvím strategického plánování a strategických podniků prosazovány strategické záměry, nikoli detailní organizování všeho.

Kapitola třetí *Jak v socialistickém tržním hospodářství zachovat rovné příležitosti pro muže a ženy?* mapuje obecný kontext genderových podmínek v (pevninské) Číně před rokem 1949 a po něm, rekapituluje existující genderové rozdíly a analyzuje vyhlídky genderových příležitostí. Rovné příležitosti mužů a žen „čelí výzvě vlastní hospodářské reformy“, kdy tržní systém a soutěž vykazují tendenci nerovné příležitosti mužů a žen spíše posilovat. Jako jedno z řešení v socialistickém tržním hospodářství Wei doporučuje nejružnější finanční pobídky zaměstnavatelům pro zaměstnávání žen. Wei nepopírá (jako je dnes běžné na pokrokařském Západě) existenci biologických rozdílů mezi muži a ženami, které je však třeba korigovat sociálními politikami.

Čtvrtá kapitola *Vědomí, historický materialismus a čínská hospodářská reforma* zkoumá v materialistickém duchu různé složky vědomí a různé formy společenského bytí a příslušné vztahy k výrobním silám a výrobním vztahům. V tomto kontextu načrtává princip čínské socialistické hospodářské reformy. Z úvah o vědomí ve vztahu k bytí autorka formuluje dva závěry: 1) Jakékoli formy společenského plánování musí respektovat reálné hospodářské podmínky; 2) Složitě vazby mezi lidmi a statky a dále mezi lidmi navzájem musejí být „podrobeny analýze – dokonce i v socialistickém zřízení“ (s. 93).

Aktuální situace marxistického výzkumu v Číně je název kapitoly páté. Připomínán je kontext čínské vydání souborného díla Marxe a Engelse, jeho význam pro čínské badatele, a dále je charakterizován obecný marxistický výzkum v současné Číně. A to včetně teorie socialismu s čínskými charakteristikami, jehož autory jsou především vedoucí představitelé KS Číny (připomeňme, že po 19. sjezdu KS Číny se ve stranických stanovách objevuje „*Si Ťin-pchingovo myšlení o socialismu s čínskými rysy v nové éře*“, kterým se má strana řídit).

Následným tematickým okruhem je diskuse o distribuční spravedlnosti coby téma oblíbené západními i čínskými „*badateli marxismu*“. Do diskuse se promítají historické okolnosti, zejména „*dějinný přerod v Číně a současná smíšená ekonomika v situaci „globální vesnice*““ (s. 9–10). Zájem o téma byl umocněn historickým přerodem SSSR a východní Evropy na konci 80. let a čínskou ekonomickou reformou na sklonku 70. let. Za základ distribuční spravedlnosti je označena odměna podle vynaloženého úsilí a schopností.

V kapitole šesté *Od principu ke kontextu: Marx versus Nozick a Rawls o distribuční spravedlnosti* Wei klade otázku, zda v marxismu nalezneme principy distribuční spravedlnosti (i v duchu liberálů R. Nozicka a J. Rawlse) a shrnuje rozdíly mezi Marxem a Nozickem, resp. Rawlsem. A to s využitím kategorie soukromého vlastnictví. Úvahy zakončuje apelem, že „*budoucí vyhlídky Číny na cestě k pokroku záleží na tom, jak ochotně dokážeme přijmout socialismus s tržními charakteristikami, nakolik se nám podaří omezit vedlejší účinky trhu a – což je nejdůležitější – důkladně prozkoumat nové postupy a praktiky. Nemůžeme jen slepě následovat západní model – nebo dokonce snad vměstnat obdobný vývoj do kratšího období*“ (s. 142).

První verze recenzované knihy zahrnovala výše zmíněná témata, v přeložené aktualizované podobě obsahuje ještě doplňky. Jedná se o kapitoly sedmou a osmou. Sedmá kapitola nese název *Teorie, ideologie a praxe*. Představuje čínské myšlení v době

globalizačních trendů, kdy úvodem – pro pochopení stěžejních myšlenek, které v debatách zaznívají – prozkoumává hlavní hlediska týkající se rozdílů mezi marxismem a liberalismem. Liberalismus je přitom spojen s kapitalismem a marxismus s návrhem alternativního modelu, socialismu. Wei načrtává historické pozadí dvou teoretických perspektiv, uvažuje o praxi podle Marxovy teorie (s rozlišením dvou stadií přechodu v Číně za poslední století) a věnuje se současnému politickému myšlení a debatám v ČLR. Připomíná, že čínský i východoevropský socialismus v praxi napodoboval ruský vzor. Čína ovšem k socialismu dospěla sama, zatímco východní Evropa pod přímým vlivem SSSR. Konstatuje včlenění Číny do globalizované ekonomiky, kde tato „na nadnárodní úrovni opět narazila na problémy kapitalismu“ (s. 152–153). V poslední, osmé, kapitole *Nové úvahy o teorii historického materialismu* Wei předkládá nové úvahy o teorii historického materialismu na základě nového čtení práce Marxe & Engelse *Německá ideologie*. Na základě marxistického pojmání dějin a jejich zákonitostí i vývoje myšlenek samotného K. H. Marxe ohledně dějinného subjektu dospívá Wei k přemýšlení o dějinném přerodu a přeměnách Číny, SSSR a východní Evropy ze stránky objektivní i subjektivní, včetně úvah o dalších možných směrech a cestách dějinného vývoje.

Zabývat se soustavně vývojem v Číně je nezbytné. 19. sjezd KS Číny narýsoval další postup nového globálního giganta. Vzestup ČLR pokračuje, kdy se mohutná vědeckovýzkumná základna má stát klíčem ke splnění dvou cílů: Do roku 2020 má věda a výzkum garantovat ze šedesáti procent hospodářský růst a v roce 2045 se má Čína stát globálním inovačním lídrem. Receptem na předejití hospodářské stagnace je domácí růst tažený technologickým pokrokem, s důrazem i na vyváženost ekonomiky, kombinovaný s globální ekonomickou expanzí země. Čína přitom nepodceňuje „trendy 4.0“ ohledně robotizace a umělé inteligence, ale ani sféru zelených technologií. Čína rozhodně nechce patřit mezi poražené. Hodlá předběhnout Západ na poli umělé inteligence a stát se vůdcem planety nejenom technologickým, nýbrž i mocenským. Někteří sarkasticky glosují, že se Čína vydala cestou „digitálního leninismu“. Čínské (a širěji asijské) ambice jsou obrovské, přičemž pokrok na poli moderních technologií je v Asii zřetelný. Čína dnes již kontroluje značnou část high-tech oborů a někde začíná dominovat (např. především Evropa začíná za Čínou zaostávat ve sféře komunikačních technologií). Právě Čína možná brzy bude určovat technologické trendy na příští dekády.

Ukazuje se, že specificky čínské socialistické tržní hospodářství konkurenceschopné je a konkurenceschopným zůstává i čínský model vlády, založený na vedoucí úloze komunistické strany. Ti, kdož Číně nefandí, však rádi připomínají, že vše v dnešní Číně stojí na pokračování její prosperity, která se může rychle změnit v prudký pád. Mohutný společenský rozvoj ČLR však přehlížet ani popírat nelze, včetně kvalitativních proměn čínské ekonomiky i politiky.